

Saudadeak portugesez bakarrik senditzen dituzte ondo

Udaberriarekin batera iritsi zitzaigun lehen uzta, nahiz eta 2013ko liburu eta disko azokan erakutsi ziguten gozokia. Bilduma berria sortu dute Susakoek, Beñat Sarasola buru, urtean sei poesia kaiera euskaratzea asmo. Koldo Izagirrek apailatu bildumaren bidetik ailegatu zitzaigun mundukoa: liburuxka meheak, itxuraz soilak eta mamiz aberatsak. Ordukoan berrogei kaierak osatu zuten bilduma, oraingoa ez dute mugarik jarri. Ordukoan bezala, bildumaren zuzendaria idazten die guztiei hitzaurre laburra, baina XX. mendeko poesia kaieretan arduraduna hautatzaile zen, eta munduko kaierotan, berriz, arduradunak ez du autorea aukeratzen (ez beti, behintzat); aitzitik, itzultzailea aukeratzen du, bere profila, zaletasunak, lehenago egindako lanak eta abarrak aintzat hartuta, noski, eta itzultzaileak aukeratu du gero zer poeta ekarriko duen bildumara. Itzultzaileak aukeratu du, baina bildumari koherentzia emanen dioten irizpide batzuen barruan: XIX. mendearen erdialdetik XX.aren bukaerara artekoak izatea, hilik egotea, kalitatezkoak izatea eta Mendebaldeko kanona gainditzea. Horretaz gainera, jatorri eta hizkuntza aniztasuna bilatzen dute. Hortik aurrera, itzultzailearen lehenasunak eta ahalek erabakiko dute.

Hutsunea betetzeko etorri da bilduma, baina horren aitzakian ez ote dute gainontzeko argitaletxeek ekoizpen urria murriztuko. Izan ere, sei liburuxka horiez gainera, Gerardo Markuletak euskaratutako *Poeta katalan garaikideak* antologia da aurten liburu formatuan kaleratu den poesia itzuli bakarra (agian neguko azokarako neuk ez dakidan besteren

bat aterako da). Hori ere bagenuen aurretik, gainera, *Zenbait poeta katalan* izenarekin argitaratu baitzuten Literatura Unibertsala bilduman, 1997an. Behin baino gehiagotan entzun diogu Markuletari esaten kontrako noranzkoa ere ibili behar dela, alegia, euskarazko poesia erdaretara itzuli behar dela, etxerako baino ez diren mezu unibertsalak sortzea ez baita zentzuzkoa. Besteak beste, bide hori egin dute aurten Angel Errok, Rikardo Arregiren *Bitan esan beharra* gaztelaniaz eman baitu, eta Danilo Manerak eta Roberta Gozzik, *Il giardino dei sensi risvegliati. Antologia di sei poeti baschi contemporanei* izenekoan italierara itzulitako sei euskal olerkari garaikide bildu baitituzte.

Kanpoko mintzaira poetikoekin harremanik ez duen hizkera herdoildu egingen da itzulpenik ezean. Horregatik, etxekoa berritzeko asmoz, kanpoko joerak gure bihurtzeko beharrak bultzatuta jo dute (idazle ere izandako) askok autore handien itzulpenera. Beñat Sarasolak berak zioen Munduko Poesia Kaierek lengoaia poetikoa aberastuko dutela, poesia-corpus itzulia zabalduko delako. Orain arte corpus hori zabaltzen aldizkariak jardun dute bereziki, gerra aurretik hasi eta orain arte: *Olerti*, *Euzko Gogoia* eta *Egan* aipa genitzake, eta egun-goetatik *Maiatz*, *Itu* eta *Hegats*, esaterako; sarean bada gehiago ere. Horien aukeraketei erreparatuta, badirudi aldizkarietan askatasun handiagoa hartzen zutela itzultzaileek gunetik kanpoko autoreen lanak euskaratzeko. Klasikoak itzultzearen beharrean sinesten zuten Orixek, Zaitegik eta Ibinagabeitiak, baina ez ziren klasiko ‘zaharretatik’ aunitz urruntzen. Onaindiak bai, hark askotariko literaturetako autoreak itzuli zituen, eta bide horri heldu zioten gero Arestik, Mirandek, Sarrionandiak, Bordak, Izagirrek eta abarrek.

Itzultzaile aitzindari haien emana ez da alferrik galdu, armiarma atariko kideek hartu dute horretarako nahikoa lan. Euskal poeta askori entzun diogu maiz esaten erdaretako autoreen poesia euskaratzea estilo-ariketa paregabea dela, sorkuntzaren luzapen bat. Gutxiagotan entzuten dugu, beharbada, nahiz eta berdin izan aberasgarri, euskarazko sortzaile

aitzindarien lanak irakurtzea itzultzaileontzako nahiz hizkuntzarekin aritu beharreko edonorentzako zer lagungarria izan daitekeen. Tematzen gara berrikuntza bila kanpoan, euskaraz bertan baditugunean, sarri, egun ‘apurtzaile’ diren molde eta kreaizio aunitz, zeren idazleen euren erdaretako irakurketen oihartzunak beti jasoko baitituzte sorkuntza lanek, baina batez ere zahartzat ditugun horien ezjakintasun handia dugulako, izan gaizki saldu dizkigutelako izan erosten ez dakigulako.

Herri haizeek naute aitzina

Hiru pastoral aurkeztu dituzte aurten: Jean-Mixel Bedaxagarrek *Akitaniako Alienor*, Itxaro Bordak *Gerezien denbora* eta Pier-Paul Berzaitzek *Ni, Petti buhamea*. Lehena Maulen eman zuten, arizale kopuru mugatua eta a cappella zituela berezitasun. Pertsonaia baten bizitza azaltzen dute maiz pastoralek, eta horri eusten dio Bedaxagarrenak, Alienor baitu protagonista. Bordarenak, berriz, kolektibo bat hartzen du hizpide; fabriketako langileen borrokaz mintzo da, eta Baionan sortua da, nahiz eta dantzari ia guztiak zuberotarrak izan. Hiri-pastorala izendatu dute, eta horregatik, beharbada, laster dira Bilbon egitekoak. Langileen historia kontatzeak epika bat ematen dio tragediari, zeren, autorearen ustez, «euskaldunak ez du maite langilea». Azkenik, Berzaitzek aurkeztu pastoralak azken urteetako ohiko biderei segitu dio, Garindaineko herri osoa bildu baitzen buhameei buruzko antzezpena emateko.

Irakur zikloaren ekimenez, Baionako mediatekan elkartu ziren udazkenean hiru autoreak pastoralen nondik norakoez solasteko, Lucien Etchezaharreta moderatzaile zutela. Pastoralaren izaera eta bilakaera izan zituzten mintzagai, baita tradizioei ihes egiterik baden ere. Joera bat azpimarratu zuen Berzaitzek, adibidez, herri bakoitzak bere berezitasuna eman nahi diola pastoralari; gauzen mugimendua ezin omen da

ukatu. Nahi duenak sarean ditu bai mintzaldi osoaren audioa Xiberoko botza irratian bai Nora Alberbidek *Berria*-rako egindako kronika. Alta, Berzaitzek esandako zerbaiten hariari helduko diot hemen; alegia, zuberotarrek eman diotela pastoralari bere noblezia, espazio fisikotik beretik hasita, eta beste nonbait egindako pastoralak (Baionako *Gerezien denbora*, kasurako) ez duela nortasun bera.

Entzuleetako batek aipatu zuen beharbada Hegoaldean ere sortuko zirela pastoralak, eta horrekiko deus gutxi egin zitekeela. Baionan egindakoak sortutako 'mesfidantza' ustez ez zen hainbeste Zuberotatik kanpo sortzeagatik, baizik eta landa-eremutik hirira aldatzeagatik. Ingurune bukoliko eta berdetik hiriko portu industrialera. Bordaren tragediak badiu pastoral tradizionalen forma, koplak, egitura, gatazka bat. Espazioz mudatu da, ordea. Modernizazioaren ikur da hiria, eta horrek bete-betean egiten du talka pastoralaren toki izaera hain zainduarekin.

Burgesiaren garapenarekin eta estatu-nazioaren agerpenarekin azaldu zen hiriburuen paradigma literarioa, Frantziar eta Ingalaterran aurrena. Ezaugarri kontrajarriak ekarri zituen horrek: batetik, askatasunaren sinbolo ziren hiriburu literario horiek liberalismoa, estatuaren sorrera islatzen zuten; bestetik, ukitu elitista bat zuten, moda bat zekarten. Europako gainontzeko hiriburuek eredu hori kopiatu nahi izan zuten, baina oro har askatasunaren eredu izatea falta zitzaien, eta zenbaitetan ondare literarioa ere. Gainera, Frantziak eta Ingalaterrak oso hiriburu dominatzaileak zituzten, baina beste herri batzuetan ez zegoen XIX. mendean egitura politiko ezarririk.

Mendebaldean, XX. mendean pretentsio unibertsalizatzaile horretan, bai politikoki bai kulturalki, New Yorkek hartu zuen lekukoa, bereziki II. Mundu Gerra ondoren, askatasunaren ikur bihurtu baitzen. New Yorkek ez du lortu, ordea, Parisen eta Londresen maila, Europak ondarea baitzuen, nahiz eta zineman eta arte plastikoetan hiri estatubatuarra garaile izan. Gurean, Iratxe Retolazak esana da

XX. mendearen azken herenera arte Euskal Herriko hiriak ez zirela euskaraz literaturagai eta gogoetagai izan.

Estatirik gabeko nazioetan, gurean kasu, askoz zailagoa da hiriburu eredu horiek emulatzea, baita sistema literarioa eraikitzea ere. Baina hiriburu literario horien boterea oso handia da, literaturtasuna horietan egiten eta desegiten delako. Literatura zer den eta zer ez erabakitze ahalmenaren erakusle da Parisek eta Londresek literatur esportazio eta inportaziorako duten zeresana.

Ur Apalategiren ustez, hiriburu literarioa imitatu nahi horretan, norbere burua ahortzi egiten da, txikitu, ezdeus bilakatu. Horregatik, miresmenarekin batera, identitate nazionala suspertzeko eta adierazteko behar eta joera bat egon liteke. Hiririk ezean, espazio literario bat irudikatzeko modua asmatu beharra zegoen. Frantses unibertsalismoaren aurrean, beste bertsio bat proposatu zuen Herder filosofoak, eta eragin handia izan zuen Europa osoko geopolitikan. Filosofo germaniarraren ereduari jarraitu zion Euskal Herriak ere: hiria ukatzea eta herriaren, baserriaren sustatzea, hori baitzen euskalduna. Literatura nazionalaren helburua *Volksggeist* edo izpiritu nazional hori azaleratzea eta balioestea litzateke. Hots, txikiak gara, baina badugu nortasun nazional bat. Eta, beraz, espazio literario nazional hori baserria izanen zen, ez hiria. Hor koka genezake, esaterako, Mogelen *Peru Abarka*. Esentzialismoari buruzko gogoetan sakontzen du Ibai Atutxak *Tatxatuaren azpiko nazioaz* liburuan (Utrisque Vasconiae, 2011).

Posible al da hiritartzea, herriari erabat uko egin gabe? Bateragarriak al dira unibertsaltasun nahia eta nazioaren aurpegi desatsegin edota ez-berezia? Liburutegi bat, liburutegi nazionala, zehazki, unibertso (beharbada) infinitua zen Borgesentzat. Unibertso bat sor daiteke hori irudikatzen duten liburuetatik abiatuta, espazio mentaltzat, azkengabetzat baitzuen literatura. Haatik, espazio literarioa errealtate espazial batek zedarritzen du argentinarraren obran, nazio-tasunaren errealtateak. Halaber, aldizkari honetan bertan,

duela zenbait urte, Joxe Azurmendik zioen Goethek literatura nazional unibertsalista egiten zuela, «unibertsalista txit energikoki alemana» zela; zeren nazionala izateak ez baitakar nahitaez nazionalista izatea.

Sustraiak ditut zainen ordez

Hiriak eta herriak eta mugimendua agertzen zaizkigu aurtengo zenbait saridunen obratan. Joseba Gabilondok *Martutene* nobelaren espaziora garamatza, gure herriak mundu globalizatuan zer toki duen; Bernardo Atxagak Nevada ekartzen digu Euskal Herrira, buruaren joan-etorri anitzen bidez; Iñigo Roquek eskaini dizkigu Lobo Antunesen lekuak, Lisboa ez ezik kolonia portugesak eta hizkera jakin bat, hori ere espazio baita; Bosniatik ihesi dator baserri batera Maite Gurrutxagaren pertsonaietako bat, baina ez dator guztiz, gogoia sorterrian utzi baitu. Hegan egiteko, habiara itzuli behar. Erroak lepoan hartuta bidaiatu. Lekualdatze bat dago guztietan, ihesaldi, erbeste, bidaia bat, irakurleak bere egiten duena.

Modianoren obraz galdetuta, Pello Lizarralde zioen Paris ia gai bihurtu duela, eta hara aldatutako pertsonaiak nagusi direla, migratzaileak, beraz. Euskal migratzaileetako bat izan zen 2014-2015eko Literatura Eskolako lehen saioan Larraitz Ariznabarretak aurkeztutako Martin Ugalde; identitate bakarraren babesean bi narratiba sortu zituen, nori ari zitzaien. «Aberrik gabeko pertsonentzat, idaztea bizitzeko toki bihurtzen da», zioen Adornok. Eraikuntza eta bilaketa etengabea, belaunaldi bat baino gehiago blaitu dezakeena; norbere barrenera bidaia, arakatze obsesiboa kasik. Zerbaiti lotzeko beharra. Literaturaren bidez identitatearen eraikuntzaz hausnartzeko aukera ematen du migrazio-literaturak, migratzaileak herrialde hartzailearekin duen harremana ageriko egiten, bi (edo gehiago) identitate, kultura, hizkuntza, errealitate badirela adierazten.

Deserriak eta deserrotzeak aberria eta itzulera dakartzate, ilusio, amets edo ziurtasun forman. Sare sozialak sutan egon ziren zenbait orduz Joseba Sarrionandia eskola ematera Euskal Herrira etorriko zela zabaldu zenean. Esana zigun itzultzea, batzuetan, daitekeen gauzarik zailena dela. Besteak beste, identitate eraikuntzari, bilaketari berriz ere ekin behar, birkokatze bat, apika. Martin Larralderen gisan, ez da sekula itzuli, baina itzuli balitz... itzuli balitz, zer? 🍷

* Izenburuak lapurtuak dira, hona aitortza: бага, Fernando Pessoa Joseba Sarrionandiaren ahotsean; biga, Miguel Hernández Josu Landarenean; eta higa, Maite Gurrutxaga Dejabu panpin laborategiarenean.